

Sygn. akt III UK 344/18

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 5 grudnia 2019 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Jolanta Frańczak (przewodniczący)

SSN Krzysztof Rączka

SSN Romualda Spyt (sprawozdawca)

Protokolant Grażyna Grabowska

w sprawie z odwołania P. K.
od decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Oddziału w S.
o prawo do renty rodzinnej,
po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
w dniu 5 grudnia 2019 r.,
skargi kasacyjnej odwołującego się od wyroku Sądu Apelacyjnego w (...)
z dnia 23 maja 2018 r., sygn. akt III AUa (...),

**oddala skargę kasacyjną i odstępuje od obciążania
odwołującego się kosztami postępowania kasacyjnego organu
rentowego.**

UZASADNIENIE

Zakład Ubezpieczeń Społecznych Oddział w S., po rozpoznaniu wniosku z dnia 20 maja 2016 r., decyzją z dnia 5 października 2016 r., odmówił P. K. prawa do renty po zmarłym w dniu 23 marca 2016 r. ojcu S. K. na podstawie przepisów

ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2018 r., poz. 1270 ze zm.; dalej „ustawa emerytalna”).

Wyrokiem z dnia 28 czerwca 2017 r. Sąd Okręgowy w S., sygn. akt VI U (...), oddalił odwołanie. Sąd ustalił, że odwołujący się, urodzony w dniu 6 lutego 1964 r., jest całkowicie niezdolny do pracy i niezdolny do samodzielnej egzystencji - która nie powstała przed 16 rokiem życia ani w czasie trwania nauki. Sąd Okręgowy uznał odwołanie ubezpieczonego za bezzasadne, podnosząc, że zgodnie z art. 68 ust. 1 ustawy emerytalnej, dziecko, które stało się całkowicie niezdolne do pracy i samodzielnej egzystencji po osiągnięciu wieku określonego w art. 68 ust. 1 pkt 1 lub 2 ustawy emerytalnej nie nabywa prawa do renty rodzinnej na podstawie art. 68 ust. 1 pkt 3 tej ustawy (II UZP 10/06).

Sąd Apelacyjny w (...) wyrokiem z dnia 23 maja 2018 r., sygn. akt III AUa (...), oddalił apelację ubezpieczonego od powyższego wyroku. Sąd Apelacyjny zaakceptował w całości ustalenia faktyczne Sądu Okręgowego, że ubezpieczony jest całkowicie niezdolny do pracy i niezdolny do samodzielnej egzystencji, jednakże niezdolność ta nie powstała przed 16 rokiem życia ani w czasie trwania nauki. Podkreślił, że ubezpieczony, po ukończeniu studiów medycznych, rozpoczął pracę zawodową i kontynuował ją do 2005 r. (prawie 13 lat - aż do chwili powstania niezdolności do pracy). Sąd Apelacyjny stwierdził, że w uchwale siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 29 września 2006 r., II UZP 10/06, OSNP 2007 nr 5-6, poz. 75) przyjęto, że dziecko, które stało się niezdolne do pracy i samodzielnej egzystencji po osiągnięciu wieku określonego w art. 68 ust. 1 pkt 1 lub 2 ustawy emerytalnej nie nabywa prawa do renty rodzinnej na podstawie art. 68 ust. 1 pkt 3 tej ustawy. Ubezpieczony oparł swoją apelację na argumentach przedstawionych w zdaniu odrębnym do cytowanej uchwały. Sąd Apelacyjny nie podzielił przeciwnego stanowiska apelującego opartego argumentach przedstawionych w zdaniu odrębnym do powyższej uchwały.

Wyrok Sądu Apelacyjny ubezpieczony zaskarżył w całości. Zarzucono naruszenie prawa materialnego, to jest art. 68 ust. 1 pkt 3 ustawy emerytalnej, przez błędną wykładnię i przyjęcie, że osoby, które stały się całkowicie niezdolne

do pracy i samodzielnej egzystencji po upływie okresów wskazanych w art. 68 ust. 1 pkt 1 i 2 ustawy emerytalnej nie nabywają prawa do renty rodzinnej.

Wnosząc o przyjęcie skargi kasacyjnej do rozpoznania, skarżący wskazał na potrzebę zmiany dotychczasowej wykładni art. 68 ust. 1 pkt. 3 ustawy emerytalnej, gdyż budzi ona poważane wątpliwości, odwołując się w tym zakresie do argumentacji zawartej w zdaniu odrębnym SSN Józefa Iwulskiego do uchwały z dnia 29 września 2006 r., II UZP 10/06, ponadto, na oczywistą zasadność skargi kasacyjnej, wskazując na niesprawiedliwe i niezgodne z intencją ustawodawcy traktowanie osób, które w chwili śmierci miały ustalone prawo do emerytury lub renty, a które stały się całkowicie niezdolne do pracy i samodzielnej egzystencji.

Skarżący wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku oraz poprzedzającego go wyroku Sądu Okręgowego w S. z dnia 28 czerwca 2017 r. oraz orzeczenie co do istoty sprawy przez ustalenie, że skarżącemu przysługuje prawo do renty rodzinnej, a także o zasądzenie o organu rentowego na rzecz skarżącego kosztów procesu za obie instancje oraz kosztów postępowania kasacyjnego, ewentualnie o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Apelacyjnemu, przy uwzględnieniu kosztów dotychczasowego postępowania.

Organ rentowy, w odpowiedzi na skargę kasacyjną, wniósł o jej oddalenie oraz zasądzenie od skarżącego na rzecz organu rentowego kosztów postępowania kasacyjnego, w tym kosztów zastępstwa prawnego według norm przepisanych.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Przepis art. 68 ust. 1 w pełnym brzmieniu stanowi: dzieci własne, dzieci drugiego małżonka i dzieci przysposobione mają prawo do renty rodzinnej: 1) do ukończenia 16 lat, 2) do ukończenia nauki w szkole, jeżeli przekroczyły 16 rok życia, nie dłużej jednak niż do osiągnięcia 25 lat życia, albo 3) bez względu na wiek, jeżeli stały się całkowicie niezdolne do pracy oraz do samodzielnej egzystencji lub całkowicie niezdolne do pracy w okresie, o którym mowa w pkt 1 lub 2. To ostatnie uregulowanie wywołało rozbieżność w orzecznictwie Sądu Najwyższego. Zgodnie z jednym poglądem, wymienione w tym przepisie dwie grupy osób, jedna lub druga (osoby całkowicie niezdolne do pracy i niezdolne do samodzielnej egzystencji lub

osoby całkowicie niezdolne do pracy), muszą spełnić warunek powstania niezdolności do pracy we wskazanym okresie (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 stycznia 2006 r., I UK 116/05 (OSNP 2007 nr 1-2, poz. 24). Druga możliwość rozumienia tego przepisu przedstawiona została w wyroku Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 22 lutego 2001 r., III AUa 1750/00 (Wokanda 2002 nr 9, s. 38) oraz w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 8 grudnia 2005 r., I UK 99/05 (OSNP 2006 nr 21-22, poz. 337). Przyjęto w nich, że warunkiem nabycia prawa do renty rodzinnej dziecka, które przekroczyło wiek wymieniony w punkcie 1 lub 2 art. 68 ustawy emerytalnej, jest powstanie całkowitej niezdolności do pracy wraz z niezdolnością do samodzielnej egzystencji w każdym czasie, natomiast powstanie całkowitej niezdolności do pracy musi nastąpić przed osiągnięciem tego wieku.

Tę rozbieżność orzecznictwa usunęła powołana uchwała Sądu Najwyższego, II UZP 10/06, według której dziecko, które stało się całkowicie niezdolne do pracy i samodzielnej egzystencji po osiągnięciu wieku określonego w art. 68 ust. 1 pkt 1 lub 2 ustawy emerytalnej, nie nabywa prawa do renty rodzinnej na podstawie art. 68 ust. 1 pkt 3 tej ustawy.

Skarżący powołuje się na argumenty zawarte w zdaniu odrębnym do tej uchwały. Podniesiono, w nim że: 1) w art. 68 ust. 1 pkt 3 ustawy emerytalnej występuje jednoznaczne rozróżnienie osób całkowicie niezdolnych do pracy i do samodzielnej egzystencji oraz osób całkowicie niezdolnych do pracy; rozróżnienie to ma logiczny sens tylko wówczas, gdy przypiszemy mu znaczenie normatywne polegające na ustanowieniu różnych przesłanek nabycia prawa do renty rodzinnej; gdyby przesłanki te miały być jednakowe, to wskazane rozróżnienie w tekście przepisu nie powinno występować, gdyż obie te kategorie osób mogły być objęte jednym pojęciem osób całkowicie niezdolnych do pracy, 2) wynik wykładni historycznej przedstawionej w uchwale jest oparty na rozumowaniu zakładającym nieracjonalne działania ustawodawcy, a na tym nie można opierać wykładni, 3) nieusprawiedliwione, jednakowe traktowanie podmiotów, których sytuacja jest różna ze względu na istotne cechy, stanowi naruszenie zasady równego traktowania a sytuacja prawna i faktyczna osób całkowicie niezdolnych do pracy i do samodzielnej egzystencji jest w istotnych elementach odmienna od sytuacji osób całkowicie niezdolnych do pracy, 4) odmowa przyznania dziecku, przez wiele lat

całkowicie niezdolnemu do pracy i pozostającemu na utrzymaniu rodziców, świadczenia pochodnego („wypracowanego” przez rodzica) jest niesprawiedliwa.

Odnośnie do argumentacji z punktu pierwszego, Sąd Najwyższy w obecnym składzie, uważa za trafne spostrzeżenie, że interpretacja, według której alternatywne wyodrębnienie dwu grup osób, przy czym druga z tych grup została obwarowana dodatkowym warunkiem - powstaniem całkowitej niezdolności do pracy w określonym wieku, jest sprzeczna z wykładnią gramatyczną. Istotnie, skoro komentowany przepis miałby składać się z dwu odrębnych zdań, to drugie z nich w brzmieniu „całkowicie niezdolne do pracy w okresie, o którym mowa w pkt 1 lub 2” byłoby pozbawione orzeczenia. Poprawnie zredagowany przepis, jeżeli nadać mu taki sens, jak w przedstawionej interpretacji, musiałby brzmieć: „bez względu na wiek, jeżeli stały się całkowicie niezdolne do pracy oraz do samodzielnej egzystencji lub stały się całkowicie niezdolne do pracy w okresie, o którym mowa w pkt 1 lub 2”. Podkreślić też należy, że wyrażenia zawarte w przepisach ustawy niejednokrotnie zawierają słowa niepełnoznaczące, znaczeniowo niesamodzielne, służące do konstrukcji wyrażen złożonych. W kategoriach językowych najczęściej są to przyimki, spójniki oraz partykuły. Słowa te służą do konstrukcji tekstu i samodzielnie nie wskazują żadnych przedmiotów, ich funkcje są konstrukcyjne i uniwersalne. Słowa takie nazywane są funkcyjnymi (pomocniczymi, synsygramatycznymi lub gramatycznymi). Bez słów funkcyjnych nie można zbudować zdania, z samych słów funkcyjnych również nie można zbudować zdania. Słowa te określane są jako semantycznie niesamodzielne. Słowami tymi legislator posługuje się przy formułowaniu przepisów prawnych w wielu dziedzinach prawa. Spójniki „i” oraz „lub” mogą być odczytane nie tylko jako spójniki zdaniotwórcze (do zbudowania nazwy złożonej w zdaniu podmiotowo-orzecznikowym), tj. jako funktory koniunkcji bądź funktory alternatywy zwykłej, ale i jako tzw. spójniki współrzędne (odpowiadające jedynie funktorom koniunkcji oraz alternatywy zwykłej) i użyte są wtedy w znaczeniu enumeracyjnym, tym samym mogą być stosowane zamiennie (por. A. Malinowski: Systematyka wewnętrzna ustawy, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2007, s. 106-114). W ocenie Sądu Najwyższego, taki właśnie enumeracyjny charakter ma spójnik „lub” w art. 68 ust. 3 ustawy emerytalnej, co oznacza, że przepis ten wymienia stany faktyczne i prawne (całkowita niezdolność

do pracy, niezdolność do samodzielnej egzystencji), które muszą wystąpić w okresach wskazanych w pkt 1 lub 2 tego artykułu. Innymi słowy, rozróżnienie osób całkowicie niezdolnych do pracy i do samodzielnej egzystencji oraz osób całkowicie niezdolnych do pracy; ma logiczny sens także wtedy, gdy chodzi o enumeratywne wymienienie tych różnych stanów prawnych i faktycznych.

Jeśli chodzi o ocenę, że wynik wykładni historycznej przedstawionej w uchwale jest oparty na rozumowaniu zakładającym nieracjonalne działania ustawodawcy, to należy podkreślić, że istotnie u podstaw każdej wykładni przepisu prawnego tkwić powinno założenie racjonalności ustawodawcy. Interpretator natomiast powinien dążyć do takiego tłumaczenia norm, które by tworzyło spójny z prakseologicznego punktu widzenia system. Koncepcja ta zmusza interpretatora do odtworzenia z tekstu prawnego wysłowionych w nim norm prawnych jako wypowiedzi jednoznacznych, niezależnie od błędów, jakie w zakresie redagowania przepisów popełnił prawodawca faktyczny, instytucjonalny (a w gruncie rzeczy jego służby redakcyjne). Innymi słowy, założenie racjonalności ustawodawcy służy odejściu od wykładni językowej, jeżeli jej wynik prowadzi do wniosków nieakceptowalnych z punktu widzenia spójności systemu prawa czy uniwersalnych wartości. Na to właśnie zwrócił uwagę Sąd Najwyższy w uchwale, wskazując, że przeniesienie dotychczasowej regulacji (art. 39 ust. 1 ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin, Dz.U. Nr 40, poz. 267 ze zm.) do nowej ustawy było redakcyjnie niezręczne. Gdyby przepis aktualnie obowiązującej ustawy należało rozumieć inaczej niż brzmiący identycznie przepis poprzedniej ustawy, musiałyby istnieć podstawy uzasadniające odmienną interpretację. Z porównania obu regulacji wynika, że ustawa o emeryturach i rentach nie wprowadziła w stosunku do dotychczasowego stanu prawnego dodatkowych świadczeń czy przywilejów dla osób całkowicie niezdolnych do pracy oraz niezdolnych do samodzielnej egzystencji. Osobom takim przysługuje jedynie dodatek pielęgnacyjny na podstawie art. 75 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach, będącego odpowiednikiem art. 48 ust. 1 ustawy o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników, jeżeli mają ustalone prawo do emerytury lub renty. Gdyby ustawodawca chciał wprowadzić dodatkowy przywilej w zakresie renty rodzinnej,

uczyniłby to w sposób wyraźny i jednoznaczny w sytuacji, gdy wprowadzenie takiego przywileju kłóci się z filozofią całej ustawy.

Należy także podzielić pogląd, że osoby całkowicie niezdolne do pracy z definicji utraciły zdolność do wykonywania jakiejkolwiek pracy (art. 12 ust. 2 ustawy emerytalnej). W przypadku posiadania lub nabycia przez te osoby odpowiednich kwalifikacji mogą one wykonywać pracę i normalnie zarabkować, jest to jednak wyjątek, a nie reguła. Wyjątki takie mogą występować także w przypadku osób niezdolnych do samodzielnej egzystencji, które przy wykonywaniu czynności życiowych muszą korzystać z pomocy innej osoby, jednak ich szczególne kwalifikacje zawodowe pozwalają na zarabkowanie (na przykład osoby całkowicie niewidome albo osoby niemogące poruszać się samodzielnie, które wykonują pracę umysłową). Trafne jest także spostrzeżenie, że na pewno słuszne by było przyznanie renty rodzinnej dzieciom zmarłego całkowicie niezdolnym do pracy lub tylko tym z nich, które są także niezdolne do samodzielnej egzystencji, jeżeli tego rodzaju niezdolność powstała w krótkim czasie po osiągnięciu wieku 16 lat lub po ukończeniu szkoły, a dzieci te pozostawały na utrzymaniu zmarłego. Jednakże przepis przyznający takie prawo musiałby zawierać odpowiednie zastrzeżenie. Trzeba też podkreślić, że art. 58 ust. 1 ustawy emerytalnej – przez ustalenie wymaganych okresów ubezpieczenia w zależności od wieku, w którym powstała niezdolność do pracy - daje szansę na wypracowanie własnej renty. W takim zaś przypadku nie sposób uznać, że wyłożony w uchwale przepis jest niesprawiedliwy. *Nota bene* tak jest w przypadku skarżącego, który nabył prawo do własnej renty z tytułu niezdolności do pracy.

Mając na uwadze powyższe, Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c. orzekł jak w sentencji. O kosztach postępowania kasacyjnego rozstrzygnięto na podstawie art. 102 k.p.c.